

УДК 316.347

Репрезентації національної ідентичності в просторі міста крізь призму туристичного погляду

М.О. ШЕВЧУК

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ,
E-mail: maryna.msh@gmail.com

Авторское резюме

Стаття присвячена вивченню особливостей репрезентації національної ідентичності в просторі міста Дніпропетровська крізь призму туристичного погляду. Задля цього було артикульовано розуміння сконструйованої природи національної ідентичності, вираженої в об'єктивації існування держави через організацію єдиного національного простору водночас зі змістовним його наповненням є основою механізму конструювання національної ідентичності та пояснює можливості її репрезентації у національних туристичних об'єктах.

У статті розглядається ідея банального націоналізму М. Білліга, який звертає увагу на те, що націоналізм тримається не стільки на голосних деклараціях, скільки на повсякденних, рутинних діях та уявленнях.

Автором статті запропоноване застосування ідеї банального націоналізму до туристичних об'єктів як засобів репрезентації національної ідентичності. З цією метою в статті здійснений аналіз туристичних об'єктів міста Дніпропетровська, що представлені історичними пам'ятниками та музеями, театрами та культурними центрами, спортивними об'єктами, промисловими об'єктами і навіть природними об'єктами міського ландшафту. Як результат було виділено п'ять змістовних образів, що транслюються туристичними об'єктами м. Дніпропетровськ і репрезентують єдину національну ідентичність у різних зрізах – історичному, культурному, природному, промисловому та спортивному.

Ключові слова: нація, національна ідентичність, банальний націоналізм, місто, туризм, туристичний погляд.

Representation of national identity in the space of the city through tourism perspective

M. O. SHEVCHUK

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine,
E-mail: maryna.msh@gmail.com

Abstract

This article is devoted to the study of features of representation of national identity in the city, in Dne-
© М.О. Шевчук, 2014

propetrovsk by the tourist gaze. So author is articulated the understanding of constructed national identity which is expressed in objectification existence of the state through the organization of a national model space with its filling of informative content. It is the basis of mechanism design of national identity and it explains the possibility of representation in the national tourist sites.

In the article is described the concept of banal nationalism by M. Billig, which draws attention to the fact that nationalism rests not only on loud declarations but also daily routine and ideas.

The author of the article suggests the using of banal nationalism to the idea of tourist sites as a means of representation of national identity. To this end, the article analyzes tourist sites of the city of Dnepropetrovsk. There are situated historical monuments and museums, theaters and cultural centers, sports facilities, industrial facilities, and even the natural part of the urban landscape. The results of this research is allocated the five different images that broadcast tourist attractions of Dnepropetrovsk and represent a whole national identity in different parts – such historical, cultural, natural, industrial parts and sport.

Keywords: nation, national identity, banal nationalism, city, tourism, tourist gaze.

Постановка проблеми. Кожна історична епоха вибудовує свою ієрархію ідентичностей. Первісна людина насамперед відчувала свою спорідненість з родом, у другу чергу – з племенем. Перехід до епохи державного існування зробив одним із смисложиттєвих орієнтирів ставлення людини до влади, її лояльність чи нелояльність до сюзерена та державних інститутів. У XVIII ст. на фоні кризи старих ціннісних пріоритетів з'являється уявлення про націю як мовно-культурні та територіальні спільноти, а отже, і про національну належність. Але й сьогодні, як зазначає британський соціолог Е. Сміт, незважаючи на інтенсивні процеси глобалізації та формування наднаціональних і соціетальних ідентичностей, національна ідентичність лишається важливим критерієм культури, принципом урядування та фокусом соціально-економічної активності [7, с. 23].

Проблема пропонованого дослідження полягає у необхідності соціологічного вивчення особливостей формування та проявів національної ідентичності в нових соціокультурних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. Дана проблема в першу чергу репрезентована конструктивістсько-інструментальними та постмодерністськими підходами до вивчення національної ідентичності, представниками яких є Б. Андерсон, Е. Геллнер, Р. Брубейкер та ін. Серед українських дослідників на таких теоретико-методологічних позиціях виступають В. Арбеніна, Л. Аза, В. Середа, Л. Малес, Ю. Сорока та ін. У межах цих підходів пропонується розуміння національної ідентичності як дискурсивної ідентичності, головними рисами якої є змінюваність та темпоральність. Національна ідентичність з цієї точки зору буде не чим іншим як репрезентацією актуального державотворчого дискурсу. Тому об'єктивація існування держави через організацію єдиного національного простору водночас зі змістовним його наповненням є основою механізму конструювання національної ідентичності та пояснює можливість її репрезентації у національних туристичних об'єктах.

Мета дослідження – виявити особливості репрезентації національної ідентичності крізь призму туристичного погляду в просторі міста.

Виклад основного матеріалу. Поняття туристичного погляду в соціологію ввів британський соціолог Дж. Уррі, позначаючи ним особливість сприйняття оточуючого простору особистістю під час здійснення туристичних практик [6, с. 67]. Навіть найбуденніші речі сприймаються допитливо і яскраво в пошуках пам'яток, сувенірів, місць для яскравих та неповторних фото. І цим поглядом наділені не лише самі туристи, але й місцеві мешканці, які в очікуванні на гостей оцінюють звичні ландшафти на предмет туристичного інтересу.

Щоб зрозуміти, яким чином туристичний погляд може актуалізувати національну ідентичність, потрібно звернутись до ідеї банального націоналізму британського соціолога Майкла Білліга. Він звертає увагу на те, що націоналізм тримається не стільки на голосних деклараціях, скільки на повсякденних, рутинних діях та уявленнях, які здаються природними, оскільки вони «наші» [1].

Банальний націоналізм складає невід'ємну частину людини та її ідентичності, як відповідь на значимість уявної присутності в житті індивіду інших, що розділяють з ним щось спільне. Центральним елементом будь-якої нації є автонарратив. Незважаючи на те, що національні держави формувались здебільшого у XIX ст., всі вони мають прадавні національні легенди, які розповідають нам про народ, що неухильно йде крізь віки. Майкл Білліг називає це льодовиковим часом національної історії, який вважається унікальним та таким, що належить виключно даній нації і є спільним для всіх її представників.

Цей банальний націоналізм і уявлення про індивідуальну історію кожної нації чимось подібні фракталу. Банальний націоналізм вибирає в себе неправильні, але дивним чином подібні один одному форми, віднайдені в розрізаних явищах на всіх рівнях соціального тіла, починаючи з кожної окремої людини, місцевих спільнот та закінчуючи ядром суспільства.

Європа другої половини XIX ст. являє собою епоху дивних відкриттів, національних традицій, побудованих на основі особливих історичних періодів та місць, яким був наданий сакральний характер.

Ідея Франції, що спершу носила елітарний

характер, була популяризована в ході процесу масового зведення національних монументів, особливо в перебудованому Парижі, де вони стали приманкою для туристів та об'єктом споглядання, обговорення та тиражування через картини, фотографії, а пізніше фільми [8, с. 192].

Фізична мобільність взагалі, а туризм особливо є важливою частиною процесу, через який представникам окремих країн навіюється уявлення про спільну ідентичність, пов'язану з певною територією, що займає та чи інша спільнота та претензіями на неї. В просторі міста образи різних окремих місць, ландшафтів, національних емблем та символів набувають великої ваги та значення, оскільки формуються самими мешканцями не лише для презентації себе гостям міста, але й для себе особисто. Різні туристичні об'єкти є постійним «банальним» нагадуванням нам нашої національної приналежності. Тобто мешканці міста як учасники місцевого самоуправління і як представники держустанов та індустрії туризму є і агентами репрезентації національної ідентичності, і реципієнтами цих смислоутворюючих образів – об'єктів національної ідентичності.

Дніпропетровськ досить цікавий і показовий для аналізу з цього приводу, оскільки власне туристичність у Дніпропетровську не є характерною рисою. До початку 1990-х він був так званим «закритим для іноземців містом», через розташування в ньому ракетного виробництва, але навіть по зміні статусу офіційні органи влади не ставили собі за мету розвивати його туристичний потенціал. В офіційних зверненнях голови міста ми зустрічаємо метафори «Дніпропетровськ – ділова столиця України», «Місто комфортне для життя», але не йдеться про його туристичну привабливість і необхідність її розвивати.

Але тим не менше місто не може ігнорувати виклики сучасності. І навіть такі стихійні процеси розвитку туристичної сфери, як поява в Дніпропетровську free-walking турів, збільшення кількості коусерферів з Дніпропетровська, поява таких проєктів спільнокошту, як «Квартал мистецтв» залучають все більше і більше звичайних мешканців Дніпропетровська до участі в його туристичній розбудові та рефлексії над його простором для презентації Іншому. І навіть на офіційному рівні останнім часом відбуваються спроби використати такий інтерес до туристичної привабливості міста. Так проєкт голови обласної ради Є. Удода «Гарне місто» передбачав конкурс серед місцевих мешканців на кращі нові туристичні маршрути в місті та області [5].

Які туристичні об'єкти можуть стати об'єктами репрезентації національної ідентичності? В першу чергу, це об'єкти напряму пов'язані з національною культурою та історією – національні музеї, театри, художні галереї, які апелюють до співучасті міста в іс-

торичному і культурному становленні нації.

Британський соціолог Девид МакКрон в своїй роботі «The Sociology of Nationalism» зазначає, що з середини XIX ст. мандрівки з метою ознайомлення з найважливішими місцями, текстами, виставками, спорудами, пейзажами та суспільними досягненнями внесли значний вклад в укріплення культурного уявлення про існування уявної нації. Особливо важливу роль в генеалогії націоналізму в більшості спільнот зіграло створення національних музеїв, поява національних художників, архітекторів, музикантів, драматургів, письменників, істориків, археологів, а також демонстрування національних досягнень на міжнародних (всесвітніх) виставках [10].

У Дніпропетровську Історичний музей ім. Д. Яворницького активно виконує цю функцію і пов'язує історію міста з прадавними часами не лише козацької доби, але й часів кочових племен. Цікавим об'єктом для туристичного погляду, з цієї точки зору, стали так звані «скіфські баби», дійсна експозиція яких розташована поряд з самим музеєм і репліки на яких ми можемо побачити серед сучасного оформлення відремонтованих дніпропетровської набережної та скверу ім.Леніна. Цей факт демонструє спробу міцніше нас прив'язати до нашої прадавньої історії на «банальному», повсякденному рівні.

Інша група туристичних об'єктів – це унікальні місцеві об'єкти, ті, з якими місцеві мешканці пов'язують унікальність свого регіону. Серед них традиційно присутні історичні об'єкти, архітектурні, природні. Дніпропетровськ же має і новітні об'єкти цікаві для туристичного погляду.

Так у жовтні 2012 року в Дніпропетровську був відкритий Культурний єврейський центр «Менора». І на перший погляд, це подія стосується не зовсім української національної ідентичності. Але так було б якби ми розглядали національне лише в етнічному зрізі, а не в державно-політичному. Тож на нашу думку, підкреслення унікальності цього культурного центру, відзначення його як «Найбільший у світі» та розташування його саме в Дніпропетровську викликає почуття гордості у місцевих мешканців за своє місто і за свою країну, бо саме тут це стало можливим. На підтвердження цього маємо зазначити, що у день відкриття центр відвідали чимало дніпропетровців, які до єврейської спільноти не мають відношення [4].

У жовтні 2013 р. в Дніпропетровську був відкритий музей «Парк ракет» на підтвердження самопроголошеного звання Дніпропетровська – космічна столиця України, що підкреслює власну унікальність у межах національної спільноти [2].

Іншим важливим зрізом для аналізу репрезентації національної ідентичності в просторі міста Дніпропетровськ є його промисловий образ. І він також має що запропонувати тури-

тичному погляду – з 2012 року організуються регулярні безкоштовні екскурсії на завод Інтерпайп Сталь, що позиціонується як унікальний в національному масштабі – як перший завод в незалежній Україні, що побудований з «нуля», та один з найбільших виробничих комплексів такого типу в Європі та СНГ [9].

Серед важливих для нашого міста об'єктів репрезентації національної ідентичності маємо зазначити і символ спортивної звитяги місцевий ФК «Дніпро», який у просторі міста представлений відбудованим стадіоном Дніпро-Арена та пам'ятником присвяченим перемогам команди «Дніпро – Чемпіон», встановлених на бульварі Кучеревського – видатного тренера команди. ФК Дніпро є одним з лідерів національного чемпіонату та постійним учасником європейських турнірів, тому він одночасно є і сильним емоційним ресурсом національної ідентичності дніпропетровців.

Природні об'єкти також можуть виступати об'єктами репрезентації національної ідентичності. І головним таким об'єктом для Дніпропетровська безумовно є ріка Дніпро, що є важливою частиною національної культури та історії. В якості туристичних об'єктів, що актуалізують Дніпро для мешканців та гостей міста, в першу чергу виступає набережна, якою дуже пишаються місцеві жителі – називають найдов-

шою в Європі та найкрасивішою в Україні, і яка є візитівкою міста і присутня на більшості зображень, що презентують місто. Іншим туристичним об'єктом, що репрезентує національну ідентичність, апелюючи і до націєтворчого образу Дніпра, можна відзначити штучний водоспад «Порог Ревучий», відкритий мером міста у вересні 2013 року і пов'язаний з реконструкцією пам'ятника Тарасові Шевченку, що знаходиться поруч з водоспадом і є, до речі, «найбільшим в Україні». У своїй урочистій промові мер міста І. Куліченко відзначив, що «Тарас Шевченко дивиться як раз на Порог Ревучий. Ми виконали його заповіт і подарували мешканцям гарний водоспад» [3].

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що туристичному погляду в місті Дніпропетровську доступні об'єкти репрезентації національної ідентичності у різних зрізах, які демонструють історичний, культурний, природний, промисловий, спортивний образи не просто міста, а міста інтегрованого в націєтворчі процеси, міста, тісно пов'язаного і з історією, і з сучасністю, і з майбутнім нації. Це підкреслює залучення окремого міста та його туристичних ресурсів у масштабний та складний процес конструювання національної ідентичності зі спільною історичною пам'яттю, спільною культурою, спільною економікою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Биллиг М. Повседневное напоминание о Родине [Текст] / М. Биллиг // Логос. – 2007. – № 1 (58). – С. 34-71.
2. В Днепропетровске открылся Центр инновационных технологий «Парк ракет» [Электронный ресурс] // Новости Аэрокосмического портала Украины. – Режим доступа: <http://www.space.com.ua/gateway/news.nsf>
3. Декоративный водопад «Порог Ревучий» на Монастырском острове открыли под пушечные залпы [Электронный ресурс] // Материалы информационного агентства Мост-Днепр. – Режим доступа: http://most-dnepr.info/photo-report/photo-society/dekorativnyj_vodopad_fotoreportazh.htm
4. Крупнейший в мире еврейский центр «Менора» откроется в Днепропетровске 16 октября [Электронный ресурс] // Новости 34 телеканала. – Режим доступа: <http://34.ua/news/view/11413--krupneyshiy-v-mire-evreyskiy-centr-menora-otkroetsya-v-dnepropetrovske-16-oktyabrya/>
5. Сайт председателя Днепропетровского областного совета Евгения Удода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://udod.dp.ua/projects/>
6. Сміт Е. Національна ідентичність [Текст] / Е. Сміт; пер. з англ. П. Таращука. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
7. Урри Дж. Мобильности [Текст] / Дж. Урри; пер. с англ. А.В. Лазарева. – М.: Издат. и консалтинговая группа «Праксис», 2012. – 576 с.
8. Урри Дж. Социология за пределами обществ: виды мобильности для XXI столетия [Текст] / Дж. Урри; пер. с англ. Д. Кралечкина; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 336 с.
9. Экскурсии на Интерпайп Сталь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://interpipe.biz/ru/company/steel/excursions/>
10. McCrone D. The Sociology of Nationalism [Electronic resource] / D. McCrone. – L.: Routledge, 1962. – Regime to access: http://bib.convdocs.org/docs/31/30392/conv_1/file1.pdf

Стаття надійшла до редакції 23.05.2014

REFERENCES:

1. *Byllygh M. Povsednevnoe napomynanye o Rodyne (A gentle reminder of the Motherland). Loghos, 2007, no. 1 (58), pp. 34-71.*
2. *V Dnepropetrovske otkrylsja Centr ynnovacyonnykh tekhnologhyj «Park raket» (Innovation Center «Park missiles» is opened in Dnepropetrovsk). Novosty Aэrokosmycheskogho portala Ukrayny. Regime to access: <http://www.space.com.ua/gateway/news.nsf>*

3. Dekorativnyj vodopad «Porigh revuchyj» na Monastyrskom ostrove odkryly pod pushechnye zalpy (Decorative waterfall «Porigh revuchy» has been opened on Monastic Island with fireworks). *Materiyaly ynfarmacyonogho aghenstva Most-Dnepr*. Regime to access: http://most-dnepr.info/photo-report/photo-society/dekorativnyj_vodopad_fotoreportazh.htm
4. Krupnejshyj v myre evrejskij centr «Menora» otkroetsja v Dnepropetrovske 16 oktjabrja (The world's largest Jewish center «Menorah» will be opened on October 16 in Dnepropetrovsk). *Novosty 34 telekanala*. Regime to access: <http://34.ua/news/view/11413-krupnejshiy-v-mire-evrejskiy-centr-menora-otkroetsya-v-dnepropetrovske-16-oktyabrya/>
5. Sajt Predsedatelja Dnepropetrovskogho oblastnogho soveta Evghenyja Udoda (The site of head of Dnipropetrovsk Regional Council Yevgeny Udod). Regime to access: <http://udod.dp.ua/projects/>
6. *Smit E.* Nacionaljna identychnistj (The national identity). Kiyv, 1994, 224 p.
7. *Urry Dzh.* Mobylnosty (Mobilities). Moscow, 2012, 576 p.
8. *Urry Dzh.* Socyologhyja za predelamy obshhestv: vydy mobyljnosty dlja XXI (Sociology beyond societies: mobilities for the XXI century). Moscow, 2012, 336 p.
9. Ekskursyy na Ynterpajp Stalj (Excursions to the Interpipe Steel). Regime to access: <http://interpipe.biz/ru/company/steel/excursions/>
10. McCrone D. The Sociology of Nationalism. L., 1962. Regime to access: http://bib.convdocs.org/docs/31/30392/conv_1/file1.pdf

Шевчук Марина Олександрівна – старший викладач
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 72
E-mail: maryna.msh@gmail.com

Shevchuk Maryna Oleksandrivna – senior lecturer
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, Dnipropetrovsk, 49010
E-mail: maryna.msh@gmail.com